

ОКРЕМА ДУМКА

**судді Конституційного Суду України Запорожця М.П. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України „Про психіатричну допомогу“
(справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу)**

Конституційний Суд України в Рішенні у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України „Про психіатричну допомогу“ (далі – Рішення) визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення третього речення частини першої статті 13 Закону України „Про психіатричну допомогу“ від 22 лютого 2000 року № 1489–III з наступними змінами (далі – Закон) у взаємозв’язку з положенням частини другої цієї статті стосовно госпіталізації особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна за рішенням лікаря-психіатра без судового контролю.

На підставі статті 64 Закону України „Про Конституційний Суд України“ вважаю за необхідне висловити ряд застережень.

1. Відповідно до Цивільного кодексу України (далі – Кодекс) фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними; фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це (частина перша статті 39, частина перша статті 40). Над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка; недієздатна фізична особа не має права вчиняти

будь-якого правочину; правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун (частини перша – третя статті 41 Кодексу). Опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки (стаття 55 Кодексу). Згідно з частиною першою статті 67 Кодексу опікун зобов'язаний дбати про підопічного, про створення йому необхідних побутових умов, забезпечення його доглядом та лікуванням.

Отже, обмеження дієздатності фізичної особи здійснюється для того, щоб за допомогою опікуна забезпечити ведення її справ, а також захистити її від наслідків дій, які вона може вчинити, не усвідомлюючи їх значення та не будучи здатною керувати ними. Тобто визнання фізичної особи, яка страждає від порушень психічного здоров'я, недієздатною спрямовано на захист прав цієї особи.

2. У Кодексі закріплено, що надання фізичній особі психіатричної допомоги здійснюється відповідно до закону (частина шоста статті 284).

Закон містить положення, що стосуються гарантій дотримання прав особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, при поміщенні до психіатричного закладу, зокрема госпіталізації недієздатної особи в добровільному порядку виключно за рішенням лікаря-психіатра (частина друга статті 13); періодичного огляду такої особи комісією лікарів-психіатрів (стаття 15); можливості виписки особи, добровільно госпіталізованої до психіатричного закладу, за її заявою (частина перша статті 18). Закон також передбачає відповідальність лікаря-психіатра за прийняті ним рішення¹; право лікаря-психіатра, комісії лікарів-психіатрів

---

¹ Стаття 151 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за незаконне поміщення в психіатричний заклад.

відмовити у наданні психіатричної допомоги у разі відсутності підстав для її надання (частини четверта, шоста статті 27).

За частиною першою статті 39 Кодексу фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Тобто презюмується, що фізична особа, визнана судом недієздатною, не усвідомлює значення своїх дій. За таких обставин фактично немає примусу при поміщенні недієздатної особи до психіатричного закладу, оскільки *„примушувати/примусити“* означає *„вимагати в кого-небудь виконувати чогось незалежно від його волі, бажання; силувати, неволити, зневолити, усилювати“*².

Отже, прохання або згода опікуна щодо госпіталізації до психіатричного закладу недієздатної особи – його підопічного відповідає інтересам такої особи і за Кодексом та Законом прирівнюється до її прохання або усвідомленої згоди.

Частина перша статті 18 Закону передбачає можливість виписки особи, добровільно госпіталізованої до психіатричного закладу, за письмовою заявою цієї особи. Однак відповідно до частини другої цієї статті за висновком лікарів-психіатрів особі, яку було госпіталізовано до психіатричного закладу добровільно, може бути відмовлено у виписці; у цьому випадку питання про госпіталізацію особи в примусовому порядку, продовження госпіталізації та виписки вирішуються на підставі судового рішення.

Таким чином, Верховна Рада України встановила механізм захисту прав та свобод психічнохворих осіб, у тому числі й у судовому порядку, який є реалізацією на законодавчому рівні статті 3 Конституції України щодо головного обов'язку держави – утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

---

² Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т. / [укл.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – К.: АКОНІТ, 1998. – Т. 3. – С. 712.

3. Визнаючи неконституційним положення третього речення частини першої статті 13 Закону, Конституційний Суд України залишив поза увагою абзац другий частини п'ятої статті 281 Кодексу, яким передбачається можливість надання згоди (дозволу) опікуна недієздатної особи на медичне втручання щодо цієї особи, а також частину першу статті 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я (далі – Основи), відповідно до якої медичне втручання щодо пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним, здійснюється за згодою його законного представника.

Зазначені положення Закону, Кодексу та Основ взаємопов'язані та мають розглядатися комплексно. Визнання неконституційним лише положення третього речення частини першої статті 13 Закону без надання належної оцінки вказаним приписам Кодексу та Основ, які регулюють правовідносини щодо надання опікуном дозволу на медичне втручання стосовно його підопічного, породжує колізійність цих правових норм та правову невизначеність у процесі їх застосування та вдосконалення.

4. Конституцією України визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини перша, друга статті 55 Основного Закону України).

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга статті 22 Конституції України).

За правовою позицією Конституційного Суду України право на судовий захист належить до основних, невідчужуваних прав і свобод людини і громадянина; зокрема, положення частини другої статті 64 Конституції України не допускають обмеження права на судовий захист навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану; це повністю відповідає Загальній

декларації прав людини, за якою кожен, у разі порушення його основних прав, наданих конституцією і законом, має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами (стаття 8) (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001).

На європейському рівні існує тенденція, пов'язана з наділенням недієздатних осіб правом на прямий доступ до правосуддя з метою поновлення їх дієздатності. Так, у справі „Станев проти Болгарії“ (*Stanev v. Bulgaria*) Європейський суд з прав людини дійшов висновку про порушення статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (право на свободу та особисту недоторканність) у зв'язку з тим, що держава не змогла вказати внутрішній засіб правового захисту, який давав би заявнику (особі, яку було визнано недієздатною та згодом позбавлено свободи шляхом утримання в психіатричному закладі) можливість оскаржити законність його утримання.

Про практику звернення недієздатних осіб до органів конституційної юрисдикції свідчить, наприклад, Рішення Конституційного Суду Латвійської Республіки від 27 грудня 2010 року (по справі № 2010-38-01), в якому вказаний суд зазначив, що „Закон Про Конституційний суд *expressis verbis* не вирішує питання про дієздатність в процесі Конституційного суду. Однак частина перша статті 19² закону Про Конституційний суд визначає, що конституційну скаргу до Конституційного суду може подати „будь-яка особа, яка вважає, що його основні права, визначені в Конституції, ущемляються правовою нормою, що не відповідає нормі права вищої юридичної сили“. Отже, в якості критерію подачі конституційної скарги визначена здатність бути суб'єктом основних прав, а не дієздатність особи. Заявниця подала конституційну скаргу щодо правових норм, безпосередньо пов'язаних з її, як недієздатної особи, статусом. Крім того, необхідно враховувати, що опікун Заявниці не виявив інтересу до оспорювання даних конкретних норм. Тому в

разі, якби Конституційний суд відмовився прийняти і розглянути конституційну скаргу заявниці, вона була б позбавлена можливості захистити свої основні права“.

З урахуванням положень статті 55 Конституції України, статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, практики Європейського суду з прав людини Конституційний Суд України не дав оцінки пункту 2 частини третьої статті 121 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до якого позовна заява повертається позивачеві, зокрема, коли її подано недієздатною особою.

Отже, в аспекті положень частин першої, другої статті 55 Основного Закону України неконституційність положення третього речення частини першої статті 13 Закону у взаємозв'язку з положенням частини третьої статті 121 Цивільного процесуального кодексу України вбачається у відсутності права недієздатної особи на звернення до суду із позовною заявою про правомірність її госпіталізації до психіатричного закладу на прохання або за згодою її опікуна.

Суддя
Конституційного Суду України

М. П. ЗАПОРОЖЕЦЬ